

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

10 (5) 2023

<https://doi.org/10.46868/atdd.2023.312>

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi |Received : 15.08.2023

Kabul tarihi |Accepted: 30.09.2023

Yayın tarihi |Published : 25.10.2023

Mehmet Koçyiğit

<https://orcid.org/0009-0004-8252-2925>

Doctor, Land Registry and Cadastre Erzurum 8th Regional Directorate, Turkey,
mehmetkocyiğit2525@gmail.com

Atf Künyesi | Citation Info

Koçyiğit, M. (2023). Erzurum Eyaletinde 1742-1800 Yılları Arasında Güvenlik Sorunları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10 (5),

Erzurum Eyaletinde 1742-1800 Yılları Arasında Güvenlik Sorunları*

Öz

Osmanlı İmparatorluğunun yükselişinin sona erdiği yıllarda toplumsal sorunlar giderek artmaktaydı. Toplumda oluşan kargaşa hali suç oranlarının da artmasına sebep olmuştur. Günlük hayatta karşılaşılan birçok sorunun ana kaynağını da güvenlik zafiyeti teşkil etmiştir. Eşkya denilen zümre taşrada yaşayan halkın parasını ve değerli eşyalarını gasp etmiştir. Mala ve toprağa haksız müdahalelerde artışlar yaşanmıştır. Halkın değerli eşyaları veya hayvanları çalınmıştır. Devlet ise suçlara karşı caydırıcı önlemler almaya çalışsa da suçların artış oranını engelleyememiştir. Bu çalışmada 1742-1800 yılları arasında 1, 3, 5, 7 ve 9 numaralı Erzurum Ahkâm Defterlerine yansıyan güvenlik ile ilgili şikâyetlerin nasıl ve ne şekilde yapıldığı, şikâyetlere verilen çözüm önerileri incelenmiştir. Bu nedenle belirtilen yıl aralığına ait hükümler taranarak güvenlik ile ilgili hükümler seçilmiştir. Tespit edilen hükümlerde daha çok cinayet, ırza tasallut, hırsızlık, iftira ve eşkıyalık gibi konularda şikâyetlerin yoğunlaştığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Erzurum, Ahkâm Defteri, Şikâyet, Haydut.

Security Problems in Erzurum Province between 1742-1800

Abstract

* Bu makale yazar tarafından ‘‘Osmanlı Devleti Taşrasında Şikâyet Hakkı ve Mekanizması: Erzurum Eyaleti (1742-1800)’’ adıyla hazırladığı doktora tezinden üretilmiştir.

In the years when the rise of the Ottoman Empire was coming to an end, social problems were gradually increasing. The state of disorder which occurred in society led to an increase in crime rates, as well. Security weakness constituted the main source of many problems which were encountered in daily life. The groups, so-called bandits, usurped the money and valuables of the people living in the countryside. There was an increase in unfair interventions on property and land. People's valuables or livestock were stolen. Although the state tried to take deterrent measures against crimes, it could not prevent the rate of increase in crimes. This study examines how and in what manner security-related complaints which reflected in Erzurum Ahkâm Books numbers 1, 3, 5, 7 and 9 between 1742 and 1800 were made, and the solutions offered to these complaints. For this reason, the provisions related to security were selected by scanning those ones of the specified year interval. In the identified provisions, it was observed that complaints were mostly concentrated on issues such as murder, rape, theft, slander and banditry etc.

Keywords: Ottoman State, Erzurum, Ahkam Book, Complaint, Bandit

Giriş

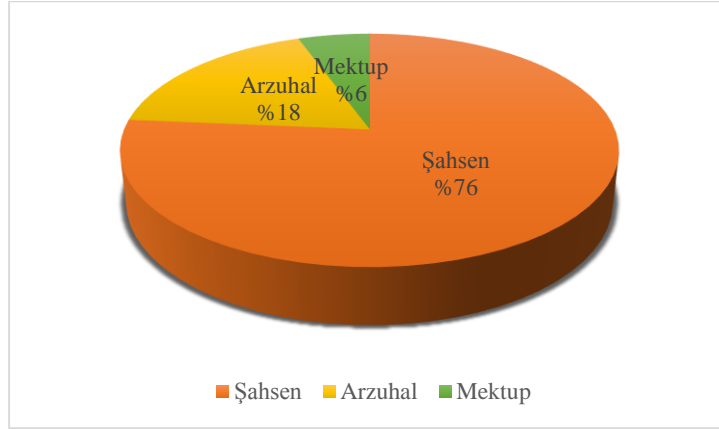
Ahkâm “karar, emir ve yargı” anlamına gelen “hüküm” kelimesinin çoğuludur (Devellioğlu, 2010, s. 389). Ahkâm özel anlamda ise devlet otoritesini belli eden herhangi bir konu hakkında konuşmuş kurallar bütününe ifade etmektedir (Özel, 1998, s. 550). Padişahın vermiş olduğu yazılı emire “hüküm-i hümayûn” (Uzunçarşılı, 1988b, s. 280). adı verilmektedir. Bu hükümler, kanunnameler ile farklı devlet kararlarının aynen kaydedildiği bu defterlere “ahkâm defterleri” denilmiştir (Pakalın, 1993, s. 30). Osmanlı Devleti’nde Divanihümayun’da muhtelif işler için çeşitli defter serileri bulunmaktadır. Bu defter serilerinden “Mühimme, Şikâyet, Ahkâm, Tahvil, Ruûs Defterleri”en önemlilerindedir (Halaçoğlu, 2014, s. 35).İlk dönemde Divanihümayun’da alınan mali, siyasi, örfî ve idari konuların yanında halktan gelen şikâyetlerde Mühimme Defterlerine kaydedilmiştir (Emecen, 2005). Zamanla idari-adli konular ile şikâyet konuları ile ilgili defterler ayrılmaya başlamıştır. Halktan gelen şikâyetlerin artması ile 1649 yılından itibaren şikâyetler “Şikâyet Defterlerine” kaydedilmiştir (Çiçek, 2011, s. 21). Ahkâm-ı Şikâyet Defterleri olarak da bilinen bu defterler 1648-1814 yılları arasında tutulmuştur. Bu defterler toplamda 208 defterden oluşmaktadır (Aktaş, 1991, s. 68).

1742 tarihinden itibaren dönemin Reisülküttabı Ragıp Efendi tarafından mahalli tabanlı bir sitem kurulmuştur. Bu sistem ile Anadolu, Sivas, Trabzon, Diyarbakir, Şam, Adana, Karaman, Halep, Erzurum, Maraş, Rakka, Rumeli, Özi, Silistre, İstanbul, Bosna ve Mora da Eyalet Ahkâm Defterleri oluşturulmuştur (Sahillioğlu, 1988, s. 551).

1. Dîvân-ı Hümayun’a Verilen Çözüm Yöntemleri Başvuru Yapma Şekilleri

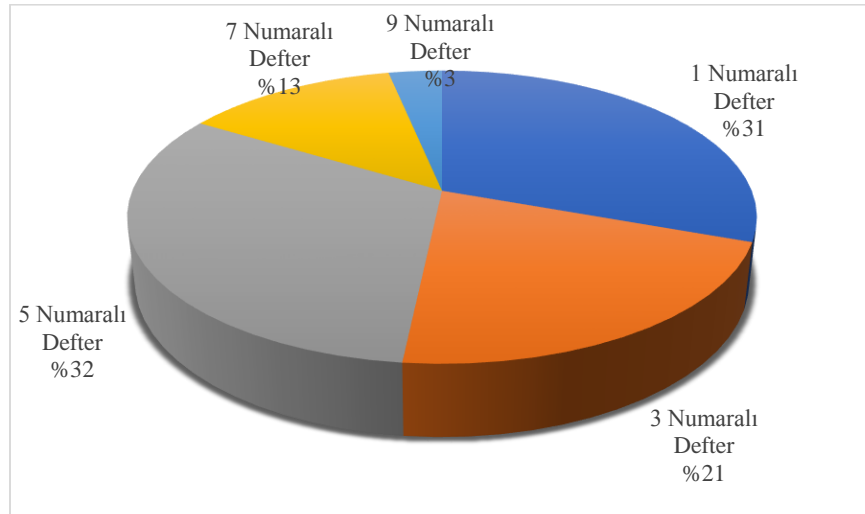
Güvenlik ile ilgili şikâyetlerde daha çok şikayetlerin Divan'a bizzat giderek yapıldığı görülmüştür. Ayrıca şikayetlerin arzuhal veya devlette görevli adli ya da idari bir görevli vasıtası ile şikayetlerini Divan'a ilettikleri saptanmıştır.

Şekil 1: 1, 3, 5, 7 ve 9 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterlerinde Güvenlik ile İlgili Hükümlerde Başvuru Yapma Şekillerinin Oransal Dağılımı

Yukarıdaki şekilde güvenlik ile ilgili şikayetlerde başvuru şeklinin %76 oranıyla en çok tercih edilen başvuru yönteminin şahsen olduğu ikinci sırada %18 oranıyla arzuhal en az tercih edilen başvuru şeklinin %6 ile mektup ile başvuru olmuştur.

Grafik 2. 1, 3, 5, 7 ve 9 Erzurum Ahkâm Defterlerinde Güvenlik İlgili Hükümlerin Oransal Dağılımı

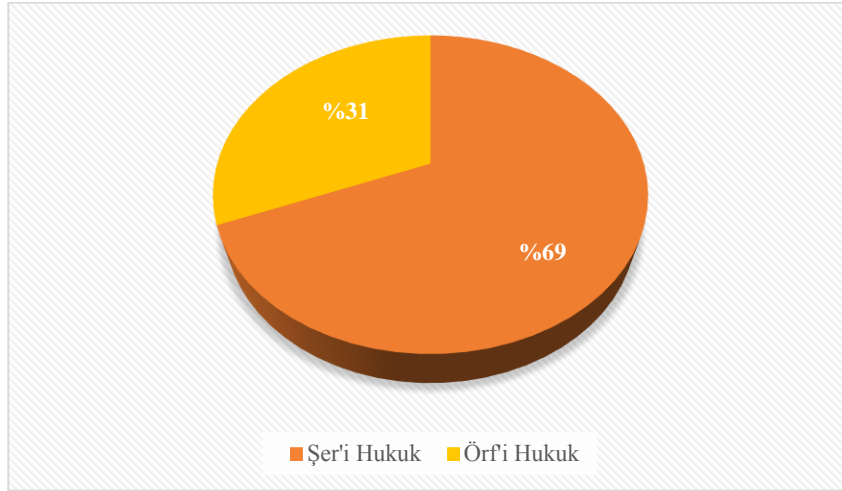
Yukarıdaki şekil incelendiğinde güvenlik ile ilgili şikâyetlerin en fazla 5 numaralı defterde olduğu en az şikayetin ise 9 numaralı defterde olduğu gözlemlenmektedir. Burada incelenen

dönemin (1742-1800) yılları arasının bir geçiş dönemi olması yaşanan siyasal-sosyal ve ekonomik sorunlar Erzurum eyaletindeki başlıca güvenlik sorunlarının temelini oluşturmuştur.

2. Dîvân-ı Hümâyün'dan Verilen Çözüm Yöntemleri Verilen Çözüm Yöntemleri

Osmanlı hukukunun temeli şer'i ve örfi hukuktan oluşmuştur. Şer'i hukuk islami kurallara göre belirlenirken, örf'i hukuk padişahın iradesine dayanmaktadır (Durhan, 1999, III /1, s. 217). Dîvân-ı Hümâyün kendisine iletilen şikayetleri çoğunlukla şer'i veya örf'i hukuk'a göre çözmekteydi. Aşağıdaki grafikte oransal dağılımda şer'i hukuka göre verilen kararların örf'i hukuktan fazla olduğu görülmektedir.

Grafik 3. 1, 3, 5, 7 ve 9 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterlerinde Vergi ile İlgili Hükümlerde Çözüm Şekillerinin Oransal Dağılımı

3. Erzurum Ahkâm Defterlerine Yansıyan Güvenlik İlgili Hükümler

3.1. Cinayet ile İlgili Hükümler

“Suç” günah işlemek veya işlenen günah anlamına gelmektedir. Fıkıh terimi olarak mala ve cana yönelik hukuka aykırı fiil ve eylemleri ifade eder (Eş-Şazeli 1993). İncelenen defterlerde herhangi bir yerde ikamet eden hiç kimseye zararı olmayan kendi halinde bulunan kişilere, eşkıyadan veya halktan yapılan saldırılarla ilgili hükümler saptanmıştır.

Erzurum valisine Karahışark-î Şarkî kadılarına yazılan Mart 1746 tarihli hükümde Seyyid Hasan ve Seyyid Osman Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Babaları Halil'in kendi halinde olduğunu kimseye bir zorbalığının olmadığını söylemişlerdir. Buna rağmen Mamervan nahiyesinden Serbey karyesinden Ahmed ve Resul oğlu Mustafa ile Erhan oğlu Hüseyin'in hep birlikte babalarını öldürdüklerini söylemişlerdir. Şikâyetçiler haklı olduklarını ispat etmek için

Şeyhülislam'dan fetvâ-yı şerîfe almışlardır. Yaşanan olay sonucunda olayın mahallinde incelenerek suçun sabit olması halinde ilgililerin yakalanarak merkeze bilgi verilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d1, 135/2}).

Erzurum valisi İpsadi, İskefsir, Milas kadılarına yazılan Mart 1746 tarihli hükümde ise Aybasdı kazası sakinlerinden Sâdât-ı Kiramdan Seyyid Ahmed Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Kendi halinde olduğunu kimseye bir zorbalığının olmadığını belirtmiştir. Aynı kazadan Hacı İbrahim oğlu Mehmet Emin adlı kişinin zorbacı ve mütegalibeden olduğunu bildirmiştir. Kendisinin kariyede olmadığı bir vakitte Hacı İbrahim oğlu Mehmet Eminnin yanındakiler ile birlikte bunun evini basarak ailesini öldürmeye çalıştığını söylemiştir. Merkezden mahalline gönderilen hükümde hakkın tesis edilerek müdahale, tecavüz ve baskının önlenmesi anılan kişilerin yakalanarak cezalandırılmaları istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d1, 226/1}).

Erzurum valisine Milas kadısına yazılan Ocak 1748 tarihli hükümde Fatma adlı kadın Divan'a arzuhalini sunmuştur. Milas kazasına tabi Lagos adlı kariyeden Davud oğlu Ali, Ömer Efendi oğulları Fettah, Ahmed, Kara Ömer, Topal oğlu İbrahim, Yakub ve Mustafa'nın birlikte hareket ettiklerini söylemiştir. Fatma'nın oğlu Mehmed'i öldürmek kastı ile üzerine saldırdığını bunun üzerine Fatma adlı kadın oğlunu korumak için araya girdiğini, kendisine küfür edilerek taş ile yaralandığını söylemiştir. Olay sonucunda kendisinin mahkemeden hüccet-i şer'iyye aldığını belirtmiştir. Merkezden mahalline gönderilen hükümde mahkemeden alınan hüccet-i şer'iyye gereğince müdahalenin önlenerek hakkın alınması emr olunmuştur (A. {DVNSAHK.ER.d3, 19/3}).

Erzurum valisine Kuruçay kadısına yazılan Nisan 1750 tarihli hükümde Maksud adlı kişi Diavan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Maksud'un kendi adına ve vekilleri olduğu kız kardeşleri Keziban ve Elif'in babaları Yakub'un kendi halinde olduğu kimseye müdahalesinin olmadığını bildirmiştir. Bunun üzerine Kuruçay kazasından Süleyman, Ali, Tosun Hüseyin, Mustafa, Hüseyin Beşe oğlu diğer Süleyman, Osman'ın kendi hallerinde olmadıkları ve birbirleri ile birlik olduklarını söyleyerek babaları Yakub'u haksız bir şekilde öldürdüklerini belirtmişlerdir. Kendilerinin haklı olduklarını ispat etmek için Şeyhülislam'dan fetvâ-yı şerîfe almışlardır. Bunun üzerine merkezden gönderilen hükümde hakkın alınması ve hükmün yerinde incelenmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d3, 6/4}).

Erzurum valisi vezire ve Erzincan kadısına yazılan Eylül 1764 tarihli hükümde Erzincan sakinlerinden Mehmed Bey adlı kişi Divan'a gitmiştir. Ali Beyoğlu Numan'ın, evini bastığını ve karsını öldürdüğünü söylemiştir. Kendisinin Şeyhülislam'dan fetvâ-yı şerîfe aldığını bildirmiştir.

Mekezden mahalline gönderilen hükümde suçun sabit olması durumunda hakkın alınarak Alibey oğlu Numanın yakalanması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d5, 1/2}).

Erzurum valisi ve Erzurum mollasına yazılan Ekim 1781 tarihli hükümde Erzurum sakinlerinden Hadice adlı kadın Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Kendisinin kimse ile bir probleminin olmadığını söylemiştir. Kariyeden Hüseyin adlı kişinin evini basarak zorla emval ve eşyasını aldığını ayrıca babası Mustafa'ya baskı yaptığını belirtmiştir. Kendisinin Şeyhülislam'dan fetvâ-yı şerîfe aldığını bildirmiştir. Merkezden gönderilen hükümde Hüseyinin almış olduğu emval-eşyanın iadesinin sağlanarak kanunun üzere hareket edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d7, 25/2}).

Defterlerde incelenen bazı hükümlerde kan bedeli olarak diyet talebinde bulunduğu görülmüştür. Diyet miktarı hakkında açıkça bir bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti kanunlarında kasti bir şekilde adam öldürmenin yaşandığı bir olayda öldürülen kişinin varisleri kisas isteyebilir ya da herhangi bir mal veya para üzerinde sulh edebilirdi. Diyette çocuk, din ayrılığı farkı yoktu. Kadın ve erkek herhangi birinin kasten öldürülmesinde kisas talebi konusunda da fark yoktu. Tam diyet 23.336 kuruş 12 para ve 1 pul olarak belirlenmiştir (<https://www.ekrembugraekinci.com/keywordsearch/?text=>)

Erzurum valisine ve Karahisar-ı Şarkî kadısına yazılan Ekim 1756 tarihli hükümde Ziri karyesinden Edanis adlı zimmî Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Bunun kardeşi Erukil adlı zimmînin kendi halinde kimseye zor kullanmasının olmadığını söylemiştir. Kavaklarbahçesi karyesinden Hasan Efendi oğlu Mehmed Beşe'nin bunun kardeşini öldürmesi üzerine kardeşi Edanis diyet talep etmiştir. Dayanak olarak mahkemeden hüccet almıştır. Merkezden mahalline gönderilen hükümde diyetin karşılanması ve Edanise verilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d3, 351/1}). İncelenen defterlerde kimsenin mülkü olmayan bir bölgede ölü olarak bulunan kişinin cesedinin bulunduğu yerin halkı tarafından diyetin ödenmesi istenilmiştir.

Erzurum valisi Tercan kadısına yazılan Ağustos 1746 tarihli hükümde Tercan kazası Komnur adlı kariyede sakin Karaca adlı zimmî Divan'a arzuhalini sunmuştur. Oğlu olan Kayı adlı zimmî'nin kendi halinde olduğunu ve kimseye baskısının olmadığını belirtmiştir. Oğlunun kimseye ait olmayan bir yerde öldürüldüğünü bildirerek Kommur kariye ahalisinden diyet talep etmiştir. Şeyhülislam'dan fetvâ-yı şerîfe alınarak Divan'a başvurmuştur. Merkezden mahalline yazılan hükümde hakkı olan diyet talebinin yerine getirilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d1, 162/4}).

3.2. Fi'il-i Şen'i ile İlgili Hükümler

Sözlükte fena hareket, ırza karşı yapılan taarruz anlamında kullanılmaktadır. Fakat ırza geçme meydana geldiyse bu anlamı veren hetk-i ırz anlamı ile birlikte kullanılmıştır (Pakalın, 1993, s. 629).Fi'il-i Şen'i olayları daha çok ev basma ve yol kesme gibi grup halinde oluşan eşkıyalık faaliyetleridir.

Erzurum valisine Habsamana kadısına yazılan Ekim 1749 tarihli hükümde Seyyid Mahmud Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Eşkiyadan Cafer oğlu Ahmed, Ahmed oğlu Mehmed, İbrahim ve 15 nefer eşkiyanın bunun hanımı olan Rahime adlı hanımı evine giderken önünü kesmişlerdir. Kendi evlerine götürüp üç gün üç gece alı koyup tecavüz etmişlerdir. Kadının (havf) ölmesi üzerine konunun yerinde incelenmesi istenilmiştir. Mahkemeden îlâm alınmıştır. Hüküm yerinde incelenmesi için mahalline gönderilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d1, 290/5).

Erzurum valisi Kuruçay kadısına yazılan Temmuz 1755 tarihli hükümde Kuruçay kazası ahali Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Ahalinin kendi halinde olduğunu kimseye müdahalelerinin olmadıklarını belirtmişlerdir. Yine köy sakinlerinden zaleme ve cebireden Şehsuvar oğlu İsmail Beyoğlu Mustafa'nın eşkiyayı yanına alarak kariye ahalesinin evlerini bastığını, haksız yere hapis ettirip, mallarının aldıklarını, zincire vurdurduklarını, halka baskı ve zulümbulduklarını, kadınlara tecavüz ettiklerini bildirmişlerdir. Konu ile ilgili olarak Merkezden gönderilen hükümde gerekli araştırmanın yapılması için mübaşir görevlendirilmiştir. Ayrıca baskı zulüm ve müdahalenin def edilerek önlenmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d3, 255/3).

3.4. Hırsızlık ile İlgili Hükümler

Hırsızlık sırka/sirkat anlamına gelmektedir. Hırsızlık bir malın veya eşyanın sahibinin haberi olmadan gizlice alınmasıdır. İslam hukukunda suç ve cezalar ukubât başlığı altında ele alınır. Suçlar; suçu işleyen cezalandırılmasına göre temelde ikiye ayrılır. Buna göre suçlar hakk-ı Allah ve hakk-ı âdemî olarak sınıflandırılır.

Hakk-ı Allah suçları Allah'a karşı işlenmiş kabul edilir ve kovuşturulması için zarar görenin şikâyetçi olmasına gerekmez. Buna rağmen hakk-ı âdemî için zarar görenin şikâyetçi olması şarttır. Bazı suçlar ise hem hakk-ı Allah hem de hakk-ı âdemî suçlar grubuna girer (Üçok1946).Buna göre suçlar adlandırılması şekillerine göre had, kısas ve ta'zirdir. Had suçları zina, zina iftirası (kafz), hırsızlık, yol kesme, şarap içme-sarhoşluk, dinden dönme (irtida) ve isyan olmak üzere toplam yedi

tanedir (Bardakoğlu, 1996, s. 548). Bu suçların tanımı ve kapsamı Allah ve Peygamber tarafından belirlenmiştir.

Kıyas suç ve cezaları adam öldürme müessir ve faildir. Bunun dışında kalan suçlar cezalarının devletçe takdir edildiği ta'zir suçlarıdır (Akman, 2004. s. 24-25). Yani belirli bir cezası bulunmayan uygulamasını yönetici veya hâkime bırakılmış cezaları ifade eder (Başoğlu, 2011, s. 198-202).

Erzurum valisine Kuruçay kadısına yazılan Haziran 1757 tarihli hükümde Hacı Ali ve yanındakiler Divan'a giderek Abdullah Bey hizmetkârı Mehmed'ten şikâyetçi olmuşlardır. Mehmed'in İbrahim ve Mustafa'ya ait yüz kuruşun çalındığını iddia etmişlerdir. Kendileri Şeyhülislam'dan fetvâ-yı şerife almışlardır. Merkezden mahalline gönderilen hükümde olayın incelenerek çalınan miktarın iadesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d3, 351/1).

Erzurum valisine ve Kelkid kazası naibine yazılan Ekim 1749 tarihli hükümde Çorbacı Hüseyin Ağanın Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Sekman adlı karyede bulunan değirmeninden mallarının bazı kişilerce çalındığını bildirmiştir. Bunun üzerine Divan'a şikâyette bulunmuştur. Merkezden gönderilen hükümde iddia konusu değirmen Hüseyin Ağaya ait değirmenin duvarı kırarak zahireyi çalanların araştırılması için yerinde tahkikat yaptırılarak kişilerin bulunması istenilmiştir. Ayrıca çalınan zahirenin tamamının iadesi istenmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d1, 292/2}).

Erzurum valisine Milas kadısına yazılan Şubat 1752 tarihli hükümde Milas kazasına tabi Falarca nam kariye sakinlerinden Seyyid Veli Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Seyyid Veli'nin kendi halinde olduğunu kimseye müdahalesinin olmadığını bildirerek kariyeden Merdoğlu Hüdaverdi adlı zımmî'nin kendi halinde olmadığını, kendisine ait tarladan geceleyin öküzleri ile ekinlerinden bir miktar çaldığını iddia etmiştir. Mahkeme görülmüş sonuçta bir miktar ekinlerinden çaldığı sabit olmuş ve mahkemedен hücceti şer'îyye alınmıştır. Çaldığı ekinlerin iadesi istenilmiştir. İadesi yapılmayınca durum merkeze bildirilmiştir. Merkezden mahalline gönderilen hükümde hakkın alınarak, iadesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d3, 96/1}). Köle, esir, gulam, cariyeye gibi unvanlarla belirtilen kişilerle ilgili şikâyetlerde ahkâm defterinde bulunmaktadır.

Erzurum, Sivas ve Karaman vali ve kadılarına yazılan Eylül 1742 tarihli hükümde Hasan Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Erzurumlu Kör Ali adlı kişinin kendi halinde olmadığını yanındakiler ile birlikte 1150 senesinde yedi yüz kuruşluk emval ve eşyası ile atını çaldığını söylemiştir. Ayrıca haksız bir şekilde kölesini öldürdüğünü belirterek Kör Ali ve yanındakilerin

yakalanması için bulunduğu yerlerin vali ve kadılarına yazılan hükmüdür (A. {DVNSAHK.ER.d1, 8/2).

3.5. Gasp ve Fuzûli Zapt ile İlgili Hükümler

Gasp bir malın veya bir eşyanın sahibinden şiddet kullanarak alınıp el konulması, zorla alma şeklinde tanımlanmaktadır (Develioğlu, 2010, s. 453). Defterlerde el konulan bir malın ilk olarak iadesi istenilmiştir. Taşınmaz mallarda ev, çayır, değirmen vb. mallarda ise zapt ettikleri yerlerden vazgeçmeleri ya da gayrimenkulleri boşaltmalarını istemişlerdir.

Erzurum valisine ve Tercan kadısına yazılan Mart 1751 tarihli hükümde Ebubekir adlı kişi Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Ahmet Bey adlı kişinin kendinse on kişi ile birlikte saldırdığını ve beş yüz kuruşunu zorbalıkla gaspettiğini belirtmiştir. Merkezden mahalline gönderilen hükümde tarafların mahkeme gördüklerini hakkın alınarak müdahalenin engellenmesine almış oldukları beş yüz kuruşun tahsil edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d3, 60/2).

Erzurum valisine ve Zarûşad kadısına yazılan Mayıs 1765 tarihli hükümde Kurt köy sakinlerinden İbrahim Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Kendi halinde olduğu, kimseye bir hareketinin olmadığını belirtmiştir. Hacı Abdurrahman oğulları Mehmed, Süleyman oğlu Ahmed ve Mehmed, Bekir oğlu Mehmed, Ali ve diğer Ali'nin kendi hallerinde olmadıklarını İbrahim'e ait beş yüz kuruşluk emval ve eşyasını zorla aldıklarını bildirmiştir. Merkezden mahalline gönderilen hükümde müdahalenin engellenerek alınan emval ve eşyanın iadesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d5, 49/2).

Erzurum valisine ve Karahisar-ı Şarkî kadısına yazılan Haziran 1781 tarihli hükümde Seyyid Hüseyin'in Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Kariye'den Kara Mehmed ve ashab-ı araz taifesinin iki yüz kuruşunu zorla aldıklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine Şeyhülislam'dan fetvâ-yı şerîfe almıştır. Merkezden gönderilen hükümde müdahalenin önlenerek zorla alınan paranın iadesi istenmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d7, 3/2).

Erzurum valisine ve monlasına yazılan Nisan 1796 tarihli hükümde Karaz kazısı ahalisinden Mustafa, Ali, Süleyman ve Hüseyin Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Erzurum'dan Hüseyin ve Yakub'un bunların evini basıp zorla emval ve eşyalarına el koymuşlardır. Merkezden mahalline gönderilen hükümde baskı ve zorlamanın önlenerek alınan emval ve eşyanın iadesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d9, 20/3).

3.6. Gammazlık ve İftira ile ilgili Hükümler

Gamz kelime anlamı olarak suçlama, itham etme, ara bozma, söz taşıma koğuculuk gibi anlamlara gelmektedir (Sami, 2018, s.753).

İftira ise yalan söylemek, uydurmak ve asılsız isnatta bulunmak gibi anlamlara gelmektedir (Çağrı, 2000, s. 522-523). Eşkya ve mütegalibe denilen kişilerin sıkça başvurulan bu yolla suçsuz kişilerin cezalandırılmasına sebep olmuştur. İftira atmayı sürekli tekrarlayan “şêrir ve gammaz” (A. {DVNSAHK.ER.d1, 35/4). kişiler, yaşadıkları bölgeye her gelen kadı, voyvoda, naib vb. yöneticilere çeşitli bahanelerle suçsuz kişileri şikâyet edip para ve çeşitli ceza almalarına neden olmuşlardır.

Karahisar-ı Şarkî kadı ve Karahisar-ı Şarkî voyvodasına yazılan Temmuz 1746 tarihli hükümde Ezitir adlı köyden Sakar ve Abraham ve Mıgırdıç ve Toros ve Mardıros ve Mitrar ve Artin ve Mihail ve diğer Toros ve Haçok ve Pilik ve Arman ve diğerleri Divan’a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Remir adlı köyden İgva ve karındaşı Karabaş ve Melkon ehl-i örf taifesi, subaşı ve kadı’ya halkı gammazlayıp zulüm edip halkın zorla akçelerini almaları üzerine mahkemeden de hüccet alınarak şikâyet edilmişlerdir. Mahkemeden verilen hükümde haksızlığın ve zulümün önlenmesi istenmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d1, 157/3).

Karahisar-ı Şarkî kadısına Karahisar-ı Şarkî hassı voyvodasına yazılan Ekim 1752 tarihli hükümde Seyyid İbrahim Divan’a giderek başvuruda bulunmuştur. Yine aynı kazadan Hacı Gaffar oğlu Hüseyin, Derviş oğlu Osman, İbrahim, Veli oğlu Osman ve zımmî ismi verilmeyen kimseler ile birlikte iftira ederek beş yüz kuruşunu almışlardır. Bunun üzerine Şeyhülislam’dan fetvâ-yı şerîfe alınarak haksız alınan paranın tamamının iade edilmesi için mahalline gönderilen hükümdür (A. {DVNSAHK.ER.d3, 124/1).

İskefsir kazası Naibine yazılan Mart 1765 tarihli hükümde köy ahali toplu olarak Divan’a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Şeyh Ahmet, Ömer ve diğer Ömer’in mütegalibe taifesi ile birlik olup, ahaliyi haksız yere şikâyet, gammaz edip akçelerini almışlardır. Merkezden verilen hükümde mahkemeden alınan ilam üzere meselenin halli istenmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d5, 29/3). Bu tür davalarda gammaz-iftiraya başvuranların bir veya bazı mütegalibeden ya da hevasına tâbi’ olarak tanınan kişilerden destek aldıkları görülmektedir.

3.7. Eşkîyalık ile İlgili Hükümler

Şaki kelimesinin çoğulu olan eşkıya, haydut, kuttau't-tarik, serkeşlik vadisine sapan adam olarak ifade edilmiştir (Sami, 2018, s.442). Eşirra, haydut, celali, haramzade, türedi ve haydut olarak kullanılmıştır (İlgürel, 1995, s. 467).

Eşkîya yol kesen, hırsızlık yapan, mala ve cana tecavüz eden, toplum içinde bozgunculuk eden kişi, eşkıyalık herhangi bir silahla veya başka bir şekilde zor kullanarak yol kesip baskın yapmak mala ve cana tecavüz etmek, kamu düzenini ve güvenliği bozmak olarak tanımlanabilir (Ersan, 2010, s. 134).

İncelenen beş defterde eşkıyalıkla ilgili olarak, yol kesme, yağma, gasp, adam kaçırma veya öldürme vb. hükümlere rastlanılmıştır. Eşkîyalara verilen cezalar ise hapis, sürgün veya ölüm olmuştur. Ölüm cezasına hemen karar verilmediği ve haklarında iddia edilen suçların üzerine sabit olduğu kesinleşmeden ölüm kararına gidilmemiştir.

Erzurum valisine ve Karahisar-ı Şarkî kadısına yazılan Aralık 1742 tarihli hükümde Osman ve Abdurrahman adlı kişiler Divan'a giderek şikâyetlerini bildirmişlerdir. Kendilerinin İstanbul'a giderken Şiran mahalde Hasanlı cemaatinden Morto denilen eşkıya kırk neferi ile birlikte önlerini keserek bunları öldürmek için saldırdıklarını söylemişlerdir. Paralarını ve eşyalarını zorla alıp, Osman ve Abdurrahman'ı yaralamışlardır. Şikâyet konusunun yerinde incelenmesi için mübaşir görevlendirildiğine dair yazılan hükümdür (A. {DVNSAHK.ER.d1, 15/4}).

Şikâyet defterlerine yansıyan önemli hadiselerden biride cemaat veya aşiretlerin yapmış olduğu gasp, yol kesme, tecavüz vb. olaylarıdır. Özellikle Erzincan'a bağlı Kuruçay karyesinde Şehsuvar oğullarının yapmış olduğu eşkıyalık faaliyetlerinden dolayı halkın Divana sık sık şikâyette bulunduğu görülmüştür.

Erzurum valisine, Kuruçay kadısına yazılan Nisan 1755 tarihli hükümde Zuamâ'dan Seyyid Numan Divana giderek başvuruda bulunmuştur. Beratı şerifle kendisine verilen topraklarda mütegalibeden Şehsuvar oğlu İsmail ve oğlu Mustafa'nın bunun sahibi bulunduğu çiftliğine, arazisinden elde edilen vergi ve mahsule hayvanlarına zorla el koyduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine merkezden gelen emir ile defter-i hakaniye bakılarak zorla alınan arazi ve verginin iadesi kanun üzere istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d3, 230/1}).

Erzurum valisine ve Kuruçay kadısına yazılan Nisan 1783 tarihli hükümde Kuruçay ahalisinin toplu bir şekilde Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Bunların kendi hallerinde olduklarına kimseye zorluk çıkarmadıklarını belirtmişlerdir. Aynı kazadan mütegalibe ve

cebabire'den Şehsuvar oğlu Osman ile aynı köyden Mustafa ve Ömer adlı kişilerin kendi hallerinde olmadıkları kariyeyi basarak emlak ve eşyalarını ahaliden bazılarına zulüm edip, öldürdüklerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine mahkemeden ilam alınarak konunun mahallinde incelenmesi için mübaşir görevlendirilmiştir. Sonuçta alınan emval ve eşyanın iadesi ile hakkın alınarak kanun üzere amel olunması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d7, 112/2).

Eşkîyalık ile ilgili şikâyetler sadece ahkâm defterlerine yansımamıştır. Çalışma dönemimiz olan 1742-1800 yılları arasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Cevdet Dâhiliye fon kodunda yapılan araştırmada bazı şikâyetlere de rastlanılmıştır.

Eğîn (Kemaliye) kadısına yazılan Haziran 1761 tarihli hükümde kariye ahalişi Divan'a arzuhallerini sunmuşlardır. Çarsacak ve Çemişkezek kazalarından Disümlü ve Şeyh Hasanlı eşkıyalarının bölgede gasb ve yağma faaliyetlerinde bulduklarını söylemişlerdir. Bunun üzerine Van Muhafızı Zaralızade Feyzullah Paşa görevlendirilmiştir. Sonuçta Eşkîyalar yakalanarak kendilerinden isyan etmemeleri konusunda söz alınarak nezr (Pakalın, 1993, s. 690-692). cezasına çaptırılmışlardır (BOA. C.DH.19/924-1/2).

Erzurum valisi Vezir İbrahim Paşa ve Sivas valisi Veziri Feyzullah Paşaya gönderilen Ağustos 1764 tarihli hükümde ise Vezir İbrahim Paşa'nın Divan'a mektup ile başvuruda bulunmuştur. Şeyh Hasanlı ve Dersimli ile Kemah kazası sakinlerinden Güllabioğulları ekrad taifesi ile iş birliği yaparak Kemah kazasında eşkıyalık ve yağma faaliyetlerinde bulduklarını bildirmişlerdir. Merkezden gönderilen hükümde eşkıyalık ve yağma faaliyetlerinin bertaraf edilmesi için Diyarbakır valisi Vezir İbrahim Paşa'nın görevlendirildiği bildirilmiştir (BOA. C.DH. 21/1006).

Ekonomik durumun bozulması ile birlikte artan kanunsuz vergiler ve köylünün çiftini terk etmesi (Akdağ, 1995, s. 67) eşkıyalık için oluşan insan kaynağının artmasına neden olmuştur. Tımar sisteminin önemini kaybetmesi sonucunda savaş zamanları asker ihtiyacını karşılamak için istihdam edilen sonra işsiz kalan sekbanlar aşiretlerle birlikte birtakım gruplar oluşturdular. Bu dönemlerde silaha kolayca ulaşılması da grupların bir araya gelmesinde ve toplum üzerinde etkin bir güç unsuru oluşturmuşlardır (İlgürel, 1995, s. 467).

Erzurum valisine, kadılarına ve Karahisar-ı Şarkî naibine yazılan Eylül 1750 tarihli hükümde Sadrazam Tatar ağası olan Mehmed'in Divan'a giderek yapmış olduğu başvurudur. Tatar İbrahim'in Erzurum'dan Bayburt'a giderken başıboş şakî ve Levendât taifesinin üç yüz kuruşunu ve eşyasını alarak haksız birşekilde adamlarını öldürdüklerini bildirmiştir.

Görüldükleri yerde yakalanarak mahkeme olmaları istenilmiştir. Bu kişilerin muhalefet ettirilmeden aldıkları para ve eşyanın iadesi için mahalline yazılan hükümdür (A. {DVNSAHK.ER.d3, 39/1).

Karahisar-ı Şarkî kadısına ve Karahisar-ı Şarkî voyvodasına yazılan Aralık 1742 tarihli hükümde Yeniçeri Halil'in Divan'a arzuhal de bulunmuştur. Kendisinin kimseye bir kefaletinin olmadığını Mehmet oğlu Mustafa, Yeniçeri oğlu Melikten, Levendât eşkıyasından Gence Ali ve Depe Halil tarafından alıkonulduğunu ve Eşkıyanın bunlardan zorla fazladan akçe talep ettiğini bildirmiştir. Buna karşın Şeyhülislam'dan fetvâ-yı şerîfe aldığını belirterek, fetvâ-yı şerîfe'ye göre amel olunması alınan akçenin iadesi ve müdahalenin def'i istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d1, 17/2).

Fiili olarak devletin istihdam ettiği kimselerin gerek bizzat karıştıkları ve gerekse eşkıya ile iş birliği ile yapmak suretiyle parçası oldukları hadiselerde vukû bulmuştur. Vatandaşı korumakla haklarını korumakla görevli kişiler bizzat onların güvenliği ve malı için bir tehdit oluşturmuşlardır.

Erzurum valisine Bayezîd, Eleşkird ve Diyadin kadılarına yazılan Eylül 1751 tarihli hükümde Şelve Sancakbeyi İbrahim Divan'a arzuhal de bulunmuştur. Halen Bayezîd Mutasarrıfı görevinde olan Mahmud Paşa, Eleşkird Sancakbeyi Abdurrahman ve Diyadin Sancak Bey'inin eşkıya ile birlikte hareket ettiklerini belirterek Şelve kariyesine ait cami, mescit arazileri yakmaları ve halka ait emval-eşyaları yağma etmişlerdir. Kariyeden Osmanı yanlarında götürüp, bir miktar akçelerini almışlardır. Bunun üzerine baskının ve zulmün önlenerek yakalanıp hapis edilmeleri için mahalline gönderilen hükümdür (A. {DVNSAHK.ER.d3, 84/1).

3.8. Âyânhk ile İlgili Hükümler

Arapça göz anlamına gelen ayn kelimesinin çoğulu olan ayan eşraf, vücüh, soy ve erkân ile eş anlamı olarak kullanılmıştır (Mert, 1991, s.195).XVI. yüzyılın ikinci yarısında eşrâf ya da âyân diye tabir edilen kişilerin arzi ve çiftlik satın almışlardır. Böylece tımar ve zeametleri alarak gittikçe güçlenmeye başlamışlardır. Avusturya ile XVII. Yüzyılda yapılan savaşlar bu kişilerin mal ve mülklerini artırmalarında uygun ortamı sağlamıştır (Özkaya, 1978, s. 667).

Sonuç olarak XVIII. yüzyılda âyânlar, hem toplumsal hemde sosyal olarak önceki dönemlerden farklı bir konuma sahip olmuşlardır. Öyleki âyânlar XVIII. yüzyılda devlet ve toplum üzerindeki etkilerini ve işlevlerini o kadar artırdılar ki, Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılına ‘‘Âyânlar Çağı’’ denilmiştir (Akdağ, 1970).

Ayanların güçlerinin artmasıyla ayanlara çeşitli görevler verilmiştir. Buldukları bölgenin başına sancakbeyi, beylerbeyi gibi unvanlarda yöneticilik yapmışlardır. Bu sayede âyânlar idarenin amiri, askerinin komutanı asayiş ve düzenin koruyucusu olmuşlardır. Askerinin savaşa hazırlanıp, savaş zamanı askerle birlikte orduya katılması, eşkıya ile mücadele etmesi ve vergilerin toplanması görevleriydi (Gümrükçüoğlu, 2010).

Bu görevler ayanların oldukça güçlenmesine neden olmuştur. Güçlerini iyice genişleten bazı âyânlar'ın devlete karşı ayaklandıkları bilinmektedir (Akdağ, 1970, s. 58). İncelenen defterlerde âyânlar hakkında oldukça fazla bilgiye ulaşmak mümkündür. Kayıtlara yansıyan ayanların çoğu mütegalibe ayan özelliğindedir. Bu özellikte olan ayanlar eşkıya ve zaleme gruplarının desteklerini almışlardır.

Erzurum eyaletinde ayânlık iddiasında bulunanların sayısı çok fazlaydı. Ayanlık iddiasında bulunan kişiler halka zulüm ederek baskı ile halk üzerinde egemenlik kurmaya çalışmışlardır. Burada en fazla göze çarpan isimlerden biri Kuruçay kazasından Tuğud köyünde bulunan Doğanlıoğlu Topal Mehmed adlı kişidir. Kendisinin Ayanlık iddiasında bulunduğu gibi eşkıyadan ve cebabireden olduğu hırsızlık, gasp, silahla adam öldürme, ırza geçme gibi bir çok olaya sebebiyet veren bir kişi olduğu bildirilmiştir.¹ Ayanlık iddiasında bulunan eşkıyadan ve cebabire olarak nitelendirilen Şehsüvaroğulları olarak defterlere yansıyan ailedir. Bu ailede tıpkı Topal Mehmed gibi hırsızlık, adam öldürme, mala el koyma, ev yakma, zincire vurma, hapis, tecavüz, zorla adam çalıştırma gibi birçok kanunsuz olaya neden olmuşlardır.²

Defterlere yansıyan bir diğer şikayet konusu ise âyânların vergi konularına karışmaları kendileri için fazla vergi toplamaları olmuştur. Koyluhisar kadısına ve Karahisar-ı Şarkî mütesellimine yazılan Eylül 1743 tarihli hükümde İskefsir kazasından Yunusalaki mezrası ahalisi Divan'a başvuruda bulunmuşlardır. Hisselerine düşen avârız ve imdad-ı seferiyye vergisini vermeye razı iken ayan ve iş erlerinin haksız yere vergi talebinde bulunmuşlardır. Alınan haksız verginin ahalinin perişan olmasına neden olmuştur. Merkezden verilen hükümde konunun defter-i atik'e ve mufassal defterine bakılarak kanun üzere çözülmesi istenmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d1, 52/1).

¹ Topal Mehmed hakkında bulunulan şikayetler için bakınız: (A. {DVNSAHK.ER.d3, 41/3;348/3; 364/3).

² Şehsüvaroğulları hakkında bulunulan şikayetler için bakınız: (A. {DVNSAHK.ER.d1, 23/4;348/3; 131/3-4, A. {DVNSAHK.ER.d3,63/3;230/1;257/1;349/1,A. {DVNSAHK.ER.d5,28/1;29/2;208/1-2;354/2, A. {DVNSAHK.ER.d7, 100/3, A. {DVNSAHK.ER.d9, 74/2;110/2).

Erzurum valisine İskefsir kadısına yazılan Eylül 1766 tarihli hükümde kariye ahali Divan'a başvuruda bulunmuşlardır. Kendilerinin Avâriz, imdad-ı hazariye ve sa'irtekâliflerin cümlesini ödemelerinde herhangi bir kusurlarının olmadıklarını bildirmişlerdir. Buna rağmen ayan ve mütegalibeden Hakkı'nın vergileri zorla fazladan istediği bildirilmiştir. Merkezden mahalline gönderilen hükümde defterlere bakılması ve fazladan alınan verginin geri verilerek müdahalenin önlenmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d5, 135/1).

Bazı hükümlerde mütegalibe ve cebabire olarak tabir edilen ayanların bir takım çete ve gruplarla anlaşarak halkın elinde bulunan toprağına ve topraktan elde ettiği mahsule ve toprağın rüsumu olan vergiye müdahale ettikleri görülmüştür.

Erzurum valisi ve Daday nahiyesi naibi'ne yazılan Eylül 1764 tarihli hükümde Sipahi Ebubekir'in Divan'a başvuruda bulunmuştur. İki bin akçelik tımarını ve gelirini defter-i hakani'ye göre oğlu Yusuf'a vermiştir. Ancak Ayan ve mütegalibeden İbrahim'im ekrad taifesiyle anlaşarak bunun mahsulatınrüsüm ve gelirine zorla müdahale etmişlerdir. Merkezden gönderilen hükümde defter-i hakaniye bakılarak haksız müdahalenin önlenmesi için yazılan hükümdür (A. {DVNSAHK.ER.d5, 3/3).

Bazı hükümlerde ayan ve mütegalibe olarak belirtilen kişilerin eşkıya ile birlikte hareket ederek ahaliye ait emval ve eşyaya zorla müdahale ettikleri ahalinin mallarını gasp ettikleride görülmüştür.

Erzurum valisine Kemah ve Kuruçay kadısına yazılan Ekim 1764 tarihli hükümde Kuruçay ahalisinden (mâlûm'ulesâmî) isimleri bilinen kimseler Divan'a başvuruda bulunmuşlardır. Kemah Kazasından ayan ve mütegalibeden İbrahim, Mustafa, Osman oğlu Mehmed, Emin oğlu Hüseyin ve tireli oğlu Hüseyin ekrad taifesiyle birlikte on bin kuruşluk emval ve eşyasını zorla haksız bir şekilde aldıklarını bildirmiştir. Merkezden gönderilen hükümde haksız müdahalenin önlenerek hasız alınan malların iadesinin yapılması için mahalline gönderilen hükümdür (A. {DVNSAHK.ER.d7, 65/1).

3.9. Devlet Görevlileri ile İlgili Hükümler

Defterlerde, Erzurum valisi, kadı, naip, mutasarrıf, voyvoda veya müteveli gibi görevliler merkez ve taşra arasına yapılan yazışmaların muhataplarıdır. Emir ve hükümler bizzat bu görevlilere gönderilmiştir. 18. yüzyılda Osmanlı Devleti klasik yapısında ve kurumlarında değişimlerden devlet görevlileri'inde etkilendiği görülmüştür. Üst düzey yöneticiler arasında

fazla rüşvet, fazla vergi talebi, davalarda yanlı davranmak, gibi hareketlerden dolayı şikâyet edilmişlerdir.

Karahisar-ı Şarkî naib ve voyvodasına yazılan Mayıs 1744 tarihli hükümde kariye ahalisi toplu olarak Divan'a başvuruda bulunmuşlardır. Başvuruda İran seferine katılacak olan Kethüda İbrahim'in, bin tüfekli adamıyla kariye gelip ahalden zorla on sekiz kese cürm-i mezalim, iki yüz elli akçe kulluk akçesi, ikiyüz kuruş isticâliye, ikiyüz kuruş sarrafiye, iki yüz kuruş alemiye ve yüz seksen kuruş bayrak akçesi ve iki yüz seksen kuruşluk mallarını almıştır. Ayrıca ahaliyi baskı ile rencide etmesi üzerine yazılan hükümde usulsüz ve zorla alınan akçelerin iade edilerek zulmün önlenmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d1, 75/2}).

Devlet görevlileriyle ilgili olarak sıkça karşılaşılan şikâyetlerden biride ehl-i örf denilen çevre olmuştur. Ehl-i Örf zümresi bazı hükümlerde mir-i miran, mirliva, mütesellim, voyvoda ve subaşı olarak sınıflanmıştır (İpşirli, 1994, s. 519).

Erzurum valisi vezire, Hınıs kadısına yazılan Mayıs 1754 tarihli hükümde Abdullah adlı kişi Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Hınıs Sancak Beyi Esadullah'ın intikam için bunun mülkünde olan değirmeni ve ol yerlerini ateşe verdiğini ayrıca on koyun, iki sığır ile emval ve eşyalarını haksız yere aldıklarını söylemişlerdir. Merkezden, mahalline gönderilen hükümde haksız bir şekilde alınan malların iadesi ve zulmün önlenmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d3, 193/3}).

Erzincan kadısına yazılan Ocak 1765 tarihli hükümde Kâtip Abdülkerim Divan'a giderek şikâyetini bildirmiştir. Kuzey Erzincan Kom ve Mağlisi kariyeler'inin geliri olan yetmiş dokuz bin yüz akçelik yerin icmallü zeamet'in (Afyoncu, 2013, s.163). mutasarrıfı olduğunu belirtmiştir. Buraların rûsum-sürsatı ve mahsulüne dışarıdan müdahale olunmaz iken Erzincan Voyvodasının kanunsuz olarak rûsum-sürsatı ve mahsulüne müdahale ettiğini bildirmiştir. Merkezden verilen hükümde kanunda belirtildiği üzere amel olunması ve usulsüz müdahalenin engellenmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d5, 16/2}).

Erzurum valisi ve Erzincan kadısına yazılan Ağustos 1742 tarihli hükümde Çukadar Ali Divan'a başvuruda bulunmuştur. İbrahim çavuşun vefatıyla yirmi yedi bin altı yüz elli akçelik zeâmet ve tımarına buraların geliri olan mahsûlât ve rüsûmâtının beratı şerifle kendisine verildiğini bildirmiştir. Kariye Subaşı'sının kendisine ait zeâmet ve tımarların geliri olan mahsûlât ile rüsûmâtına müdahale ettiğini söylemiştir.

Merkezden verilen hükümde defterhâne-i âmirede bulunan rûznâmçe defterine bakılarak yerlerin ve gelirlerinin beratı şerifle Çukadar Ali'nin olduğu görülmüştür. Bunun üzerine usulsüz müdahalenin engellenmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d1, 2/5}).

Bazı hükümlerde kariyerde görevli Zabıt 'in ahaliden bazılarının öşür, rüsüm vb vergilerden muaf olmasına rağmen zor kullanarak vergi istedikleri görülmüştür.

Karahisar-ı Şarkî kadısına yazılan Mayıs 1784 tarihli hükümde Divan'a başvuruda bulunmuştur. Kendisinin imam ve hatip olduğunu bundan dolayı vergiden muaf olmasına rağmen kariye zabiti ve ashab-ı araz taifesinin kendisinden zorla riayet rüsümü talebinde bulduklarını bildirmiştir. Kendisinin haklı olduğunu göstermek için Şeyhülislam'dan fetvâ-yı şerife almıştır. Merkezden verilen hükümde kendisinin rencide ile baskı ettirilmemesi ve vergiden muaf olduğundan riayet rüsümü alınmaması gerektiği bildirilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d7, 182/1}).

Sonuç

1, 3, 5, 7 ve 9 numaralı Erzurum Ahkâm defterlerinde bulunan Erzurum Eyaleti ile ilgili güvenlik sorunlarının incelendiği bu çalışmada adı geçen eyalet ile bu eyalete bağlı sancak ve kazalardan Divanihümayun'a yansıyan toplamda dokuz yüz seksen yedi hüküm tespit edilmiştir. Hükümlere göre Erzurum eyaletinde yaşanan güvenlik problemleri, gasp, soygun, yağma, darp, yaralama, cinayet, mülke el koyma, haneye tecavüz, insan alıkoyma, zincire vurma, hapis, ırza tasallut, suç isnadı ile diyet talebi gibi suçlar görülmektedir. Ev, ahır, ambar, değirmen gibi binaları yağma ve yakma gibi olayların oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan olaylarda bölgede yaşana otorite boşluğu ve şahsıların çıkar meselelerinden kaynakladığı söylenebilir.

Defterlere yansıyan şikâyetlerde güvenlikte yaşanan sorunların müsebbipleri olarak devlet görevlileri, mütegalibe ve cabaire denilen kısım, ekrad taifesi vb. gurplar oluşturmuştur. Ehl-i örf denilen askeri sınıfta doğrudan karıştığı güvenlik ile ilgili sorunlarda mevcut bulunmaktadır. Devlet görevlilerinin de olaylara karışmalarının temel sebebi devlette oluşan otorite boşluğudur.

İncelenen defterlerde bölgede bulunan mütegalibe kemsinin varlığı kendini ağır bir şekilde hissettirmektedir. Osmanlı Devletinde bu dönemde iyice kökleşen ayanlık Erzurum Eyaletinde varlığını hissettirmiştir. Defterlerde ismi geçen Topal Mehmet veya Şehsüvaroğulları adlı kişiler ayanlık iddiasında bulunmuş ve halktan zorla menfaat temin etmişlerdir.

Anılan dönemde devlet otoritesi her ne kadar sarsılmış olsa da devlet adaletini sağlamak için kanunlardan taviz vermek niyetinde olmamıştır. Divanihümayun'a yapılan şikâyetlerde devlet genelde mahalli idarenin yetkisinin kullanılması taraftarıdır. Davalar mahalline sevk edilmekte

tarafların yüzleştirilerek diğer tarafında dinlenilmesi sağlayarak mahalli mahkemenin vereceği karara karışmak istememiştir. Merkezden mahalline gönderilen mübaşir aracılığıyla sorunların incelenmesi de uygulanan başka bir yöntem olmuştur. Buna rağmen şikayetçinin haklılığına kesin olarak inanıldığı veya merkezde bulunan defterlerden tespitinin yapıldığı davalarda hüküm merkezden direkt olarak verilir mahalli görevlilerden verilen bu kararın uygulanması emredilirdi.

Kaynaklar

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Bab-1 Asafi Divan-i Hümayun Siciller, Erzurum Ahkâm Defterleri (A. {DVNS.AHK.ER.d).

A. {DVNSAHK.ER.d1

A. {DVNSAHK.ER.d3

A. {DVNSAHK.ER.d5

A. {DVNSAHK.ER.d7

A. {DVNSAHK.ER.d9

BOA, C.DH. (Cevdet Dâhiliye), (Dosya No/Gömlek No) 19/924-1/2.

BOA. C.DH. 21/1006.

Afyoncu, E. (2013). Zeâmet *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.43, (s. 162-164). TDV Yayınları, İstanbul s.163.

Akdağ, M. (1970). Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri (1730-1839). *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (12), 14-23,

Akdağ, M. (1995). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*. Cem Yayınevi.

Akman, M. (2004). *Osmanlı Devleti 'nde Ceza Yargılaması*. Eren Yayıncılık.

Aydın, M. (2015). Osmanlı Divan Teşkilatı ve 1281-1296/1864-1879 Tarihli 19 Numaralı Erzurum Vilayet Ahkâm Defterinin Tarihi Kıymeti, *CurrentResearch in SocialSciences*, 1, (3), 69-83.

Aktaş, N. (1991). Atik Şikâyet Defterleri, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, (s. 68).TDV Yayınları.

Bardakoğlu, A. (1996). Had. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, (s. 548).TDV Yayınları, TDV Yayınları.

Başoğlu, T. (20119). Ta'zir. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.40, (s. 198-202). TDV Yayınları.

Çağırıcı, M. (2000). İftira, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.21, (s. 522-523).TDV Yayınları.

- Çiçek, H. (2011). *1 Numaralı ve 1155-1162/1742-1749 Tarihli Erzurum Âhkâm Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi].
- Develioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitap Evi.
- Durhan, İ. (1999). Osmanlı Hukukunun Yapısı Üzerine Bir Etüd. *AU Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, III (1), 215-232.
- Emecen, F. M. (2005). Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3 (5), 107-139.
- Ersan, M. (2010). Anadolu'da Eşkîyalık Hareketlerine Bir Bakış, (XI-XIII. Yüzyıl). *XVI. Türk Tarih Kongresi*, 3, Ankara, s. 133-144.
- Eş-Şazelî H. A. (1993). Cinayet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8, (s.14-15). TDV Yayınları.
- Gümrükçüoğlu, S. O. (2010). *Şikâyet Defterleri Işığında Osmanlı Hukuku ve Uygulaması (1649-1653)* [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi].
- Halaçoğlu, Y. (2014). *XIV ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- <https://www.ekrembugraekinci.com/keywordsearch/?text=Cezalar>
- İlgürel, M. (1995). Eşkîya. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, (s. 466-469). TDV Yayınları.
- İpşirli, M. (1994). Ehl-i Örf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.10, (s. 519-520).TDV Yayınları.
- Mert, Ö. (1991). Âyan. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.4, (s.195-198).TDV Yayınları.
- Özel, A. (1998). Ahkâm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.1, (s.550-551).TDV Yayınları.
- Özkaya, Y. (1978). XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu. *Belleten*, 42 (168), 667-724.
- Pakalin, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-1*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Pakalin, M. Z. (1993).*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri*, C. I-3, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1988). Ahkâm Defteri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, (s. 551).TDV Yayınları.
- Sami, Ş. (2018). *Kâmus-i Türkî*. İdeal Kültür Yayıncılık.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988b).*Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Üçok, C. (1946). Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 126-129.